

DE OPGRAVING VAN HET PARADIJS

Christiaan Schrickx

In september 2019 vond op een bijzondere plek in Hoorn een opgraving plaats, namelijk ter plekke van het gat in de bebouwing aan de Nieuwendam. De meeste inwoners van de stad kunnen zich niet anders herinneren dan dat hier midden in de binnenstad een terrein braak ligt. Tot 1942 stonden hier twee markante 17de-eeuwse pakhuizen: De Zeevaart (nr 20) en De Dolphijn (nr 19), die volgens de jaartallen in de gevels waren gebouwd in 1610 en 1660 (afb 1 en 2). Bouwvalligheid van beide monumentale gebouwen maakte sloop in de oorlogsjaren noodzakelijk (afb 3). Voorwaarde en doel was toen om ze te herbouwen, maar dat is er – ondanks diverse plannen – nooit van gekomen.¹ Nu is het voornemen dit gat in de gevelrij op te vullen en dit was een unieke kans voor de archeologen om de geschiedenis van dit stadsdeel nader te onderzoeken (afb 4). In dit artikel wordt de opgraving in een breder historisch verhaal over de Nieuwendam geplaatst en worden kort de eerste resultaten weergegeven.

Een Middeleeuws dijkje

Volgens de 17de-eeuwse kroniekschrijver Velius werd in het jaar 1341 ter bevordering van de koopmanschap een klein dijkje gemaakt van de zeedijk (lees Grote Oost en West) af tot aan de mond van de haven zodat de schepen hun goederen goed konden lossen. Beesten en andere zware goederen

konden dan over het dijkje worden vervoerd. Hij heeft dit overgenomen uit een oudere kroniek uit het begin van de 16de eeuw. De aanduiding van dam in de straatnaam Nieuwendam verwijst hier niet naar een dam die als waterkering in een water is gemaakt, maar naar een wal of verhoogd voetpad. Waarschijnlijk

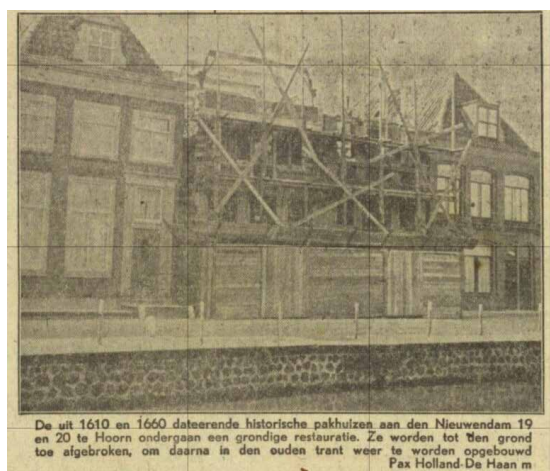

Afb 1 De Zeevaart uit 1610 (links, nr 20) en De Dolphijn uit 1660 (rechts, nr 19) vlak voor de sloop in 1942 (foto RCE)

Afb 2 De Nieuwendam rond 1900. Ingekleurde Ansichtkaart, uitgegeven door Trenkler (collectie C. Schrickx)

Afb 3 In de krant van 25 juni 1942 wordt bericht over de sloop van de panden

lag er al een dijkje, dat in 1341 is verbreed en dat onderdeel heeft uitgemaakt van een dijk rondom een groot stuk voorland buiten de zeedijk. Dit was een gebruikelijke wijze om buitendijks land te beschermen tegen de zee. Een bedijkt stuk voorland wordt een koog genoemd. Meestal werd daar niet

gewoond, maar in Hoorn was de buitendijkse haven een zeer aantrekkelijke vestigingsplek voor kooplieden en ambachtsslui die afhankelijk waren van de aan- en afvoer van goederen over water. Aannemelijk is dan ook dat snel na 1341 de eerste huizen op de Nieuwendam werden gebouwd. De situatie veranderde na de grote stormvloed van 1375 drastisch. De zeedijk die vanaf het West in een rechte lijn naar Schardam liep, moest enige jaren later ten gevolge daarvan noodgedwongen een stuk landinwaarts worden verlegd waardoor deze dicht bij de bebouwing kwam te liggen. Deze nieuwe dijk is nu de Westerdijk. De huidige Italiaanse Zeedijk, die toen nog eenvoudig Zeedijk of Westerdijk werd genoemd, maakte hier onderdeel van uit. Hierop sloot vervolgens de Nieuwendam in een bocht aan. Ter plaatse werd een aarden versterking gemaakt en in 1532 plaatste men daar de Hoofdtoren. Op de stadsplattegrond uit circa 1560 zien we deze situatie.

Houten huizen

Bij de opgraving zijn op het diepste niveau kleivloeren

Afb 4 De funderingen en kelders van beide panden waren nog zeer goed bewaard gebleven in de bodem

en haardplaatsen van huizen uit de 14de en vroege 15de eeuw aangetroffen (afb 7). Een haardplaats was niet meer dan een aantal bakstenen in de onverharde vloer waarop werd gestookt voor verwarming en om te koken. We kunnen ons een beeld van de huizen vormen: deze waren nog volledig in hout gebouwd en voorzien van rieten daken. Diverse gevonden voorwerpen dateren uit deze tijd (afb 5 en 6).

De Zeedijk

De kwetsbaarheid van de (Italiaanse) Zeedijk was een langdurige zorg voor de stad. Al in 1518 werd het plan opgevat deze dijk met een muur aan de zeezijde te beschermen, maar de uitvoering mislukte. Het onderhoud van de dijk, waarvoor de eigenaars van de aangrenzende percelen verantwoordelijk waren, liet te wensen over. Een conflict hierover tussen de stad en de eigenaars werd zelfs voor de Raad van Holland uitgevochten. Uit de stukken blijkt dat de dijk minstens 12 voet breed moest zijn (ca 3,60 meter) en aan de buitenzijde met wier was versterkt, wat een gebruikelijke wijze van dijkversterking was.

Afb 5 Een van de vondsten tijdens de opgraving is een houtbijl uit de 15de eeuw, een overblijfsel van een van de vele houthandelaren die hier gevestigd waren.

Afb 6 Een ijzeren knijpschaar uit de 15de eeuw

Afb 7 De opgraving van een van de haardplaatsen van een houten huis uit de 15de eeuw

Uiteindelijk werd de zeemuur alsnog aangelegd, vermoedelijk rond 1573. Bij een archeologische waarneming in 2013 is bij de Hoofdtoren een stukje van deze muur gedocumenteerd.²

Een ambachtswijk

Aan de Nieuwendam waren veel houtkopers en lijndraaiers gevestigd, zoals in een kroniek uit het

begin van de 16de eeuw valt te lezen.³ Volgens de kroniekschrijver stonden daar 'een hoop huysen als een kleyn stedeken'. Een beeld van deze wijk krijgen we uit het kohier van de tiende penning, een belasting op onroerend goed, uit 1561 (afb 8). Als een van de buurten in dit register komt de Nieuwendam voor, beginnend vanaf de stadshouttuin tot aan de Vijzelstraat. Een houttuin is een opslagplaats voor hout en ligt altijd direct grenzend aan een haven of ander water. De stadshouttuin was eigendom van de stad en lag waar nu de Veermanskade is, tussen de Nieuwendam en de Hoofdtoren. De bebouwing aan de Veermanskade bestond nog niet. Ook de Italiaanse Zeedijk, toen nog eenvoudig Zeedijk of Westerdijk genoemd, was nog onbebouwd. Een van de weinige bouwsels die hier stond, was een cementmolen met cementhuis.⁴ In 1570 verkocht de stad acht percelen van gelijke breedte (24 voet) tussen de stadshouttuin en de zeedijk, dit vormde de aanvang van de bebouwing van de Veermanskade.⁵ In 1591 wordt vermeld dat veel nieuwe schone huizen zijn getimmerd.⁶ In 1595 verkocht de stad nog twee erven aan deze straat bezuiden het stadsboshuis, een magazijn voor het geschut.⁷ Hierin was ook een kruitmolen aanwezig. De uitgegeven percelen strekten zich uit tot aan het erf van Volckert Maertsz, de vader

Afb 8 Stadsplattegrond gemaakt door Van Deventer omstreeks 1560. Nieuwendam 19-20 liggen binnen de gele cirkel.

van de kroniekschrijver Theodorus Velius, die aan de Nieuwendam woonde. Een jaar later verkocht de stad nog twee erven met daarop het oude stadsboshuis.⁸ De koper bouwde deze om tot haringpakhuizen ten dienste van de bescheiden haringvloot van Hoorn.

Aan de Nieuwendam lagen in 1561 vier houttuinen en stonden zes lijnbanen, vier pottenbakkerijen, twee herbergen, een brouwerij en een turfhuys van de Huiszittende Armen Voogden. In het register wordt de Pompsteeg vermeld, maar er waren veel meer stegen. Een pomp was overigens een houten duiker die hier kennelijk in de zeedijk heeft gelegen voor de afwatering.

Potten- en pannenbakkerijen

Voor de archeologie van Hoorn is van belang dat aan de Nieuwendam gedurende lange tijd diverse pottenbakkerijen actief zijn geweest. De oudste gegevens gaan terug tot de vroege 15de eeuw. In een belastingregister dat rond 1430 is opgesteld, worden aan de Nieuwendam twee pottenbakkers genoemd en in de late 15de eeuw waren er minimaal vier pottenbakkerijen.

Een van de percelen (nr 18) was zeer lang in bezit van de familie Pottebacker. We komen de opeenvolgende pottenbakkers overigens vooral tegen als leveranciers van dakpannen. Pieter Claesz, ook wel aangeduid als Pieter Holler, kocht dit perceel met daarop een huis in 1497 van de stad. Een afschrift van de akte van de verkoop is bewaard gebleven.⁹ Vervolgens was de pottenbakkerij in bezit van zijn zoon Jan Pietersz Pottebacker en daarna van diens zoon Claes Jansz Pottebacker en tot slot van Egbert Claesz Pottebacker.¹⁰ Hoewel de beroepsaanduiding geen vermogende personen doen vermoeden, waren ze dit wel degelijk. Een broer van Egbert Claesz met de naam Jan Claesz Seijlmaecker, wordt als stamvader van het regentengeslacht Carbasius (zeildoek in het Latijn) beschouwd.

Egbert Claesz beëindigde de pottenbakkerij op deze locatie en verhuurde in 1598 het huis met keukentje en potschuur aan een zeepzieder.¹¹ De potschuur werd omgebouwd tot zeepziederij met een oliebak en vier loogbakken. Op het erf werd een regenwaterbak gemaakt met een inhoud van twintig tonnen. Uit de akte blijkt verder dat er drie achterwoningen waren die ook werden verhuurd. Dit was overigens niet de eerste zeepziederij aan de Nieuwendam. Een paar huizen verderop (nr 15) zat de zeepziederij van IJsbrant Pietersz, die voor het eerst in 1592 wordt vermeld.

De pottenbakkersindustrie verplaatste zich in deze tijd naar vooral het Munnickenveld en het Nieuwland. Aan de Nieuwendam bleven nog enkele pottenbakkers

actief. In 1617 overleden meerdere leden van een pottenbakkersfamilie.¹² In dat jaar heerste de pest, zodat we mogen aannemen dat ze daar slachtoffer van zijn geworden. In de 18de eeuw werd de steeg waar ooit hun pottenbakkerij had gestaan nog altijd het pottenbakkerssteegje genoemd (tussen nr 12 en 13).

Baksteenbouw

Uit de opgraving blijkt dat in de periode tussen circa 1450 tot 1610 de voorzijde van het oostelijke perceel (nr 19) onbebouwd was. Hier liep midden over het perceel een pad naar een pand dat meer naar achteren stond. Dit pad is verschillende malen opgehoogd en versterkt met keien, bakstenen, planken en schelpgruis. Aan de oostzijde van het perceel bevonden zich opeenvolgende erfscheidingen met een bakstenen goot, die aantonen dat ten oosten van het perceel een steeg liep. In later tijd werd deze het Hullemansteegje genoemd, naar de familie Hulleman.¹³

Achterop het perceel stond een bakstenen pand, dat grotendeels buiten de opgraving viel. De noordelijke muur en een stuk van de westelijke muur zijn gevonden, evenals enkele vloeren binnen het pand.

Op het perceel is in deze periode pottenbakkersafval gestort, bestaande uit brokken ovenwand, baksteunen, misbaksels, kolengruis en ander afval. De bijbehorende pottenbakkersovens stonden waarschijnlijk nog verder naar het zuiden richting de zeedijk. Op basis van dit afval kunnen we het assortiment van producten van de pottenbakker achterhalen.

In de tweede helft van de 16de eeuw was het perceel een zogenoemde houttuin: een opslagplaats en werkplaats van een houthandelaar.

Op het westelijke perceel (nr 20) is rond 1400-1450 een huis met bakstenen fundering met poeren gebouwd (afb 9). Op de poeren stonden de stijlen van de houten gebinten. Dit was dus nog altijd een houten huis. Het had een lengte van ongeveer 15 meter, wat groot is voor deze periode.

Rond 1500 is een bakstenen pand gebouwd met een lengte van ongeveer 20 meter. In de fundering waren opmerkelijk grote bakstenen toegepast die uit de 14de eeuw dateren en dus hergebruikt moeten zijn. Binnen het pand zijn twee schoorsteenfunderingen en meerdere vloeren van bakstenen en plavuizen gevonden, met ook bijbehorende ingegraven aspotten. In de 16de eeuw is op de oude funderingen een nieuw kleiner pand gebouwd, dat diverse verbouwingen heeft gekend. Tijdens de opgraving was het een hele puzzel om alle verbouwingen te volgen.

Afb 9 Opgraving van de funderingen van een 15de eeuwse huis, gebouwd op bakstenen poeren. Uit de historische gegevens blijkt dat dit herberg het Paradijs was.

Bijzonder is dat we in dit geval uit historische gegevens de functie van het pand kunnen achterhalen. Op dit perceel stond namelijk in de 15de en 16de eeuw herberg het Paradijs.

Herberg Het Paradijs (nr 20)

In 1549 vernemen we voor het eerst van een herberg met de naam 'Het Paradijs' in Hoorn. Adriaen Pietersz, de waard in het Paradijs, legde een verklaring af voor de schepenbank van de stad in verband met een conflict waarover recht gesproken moest worden.¹⁴ Of hij ook de eigenaar van het pand was, is onbekend. Aannemelijk is dat de herberg veel ouder was. Een aanwijzing is te vinden in het schotboek (soort belastingregister) van 1478 waarin staat dat in de Pompsteeg waard Jan Bruyn en waard Claes Elbertsz wonen. Grote kans dat zij de uitbaters van het Paradijs en de Wildeman, een tweede herberg even verderop aan de Nieuwendam (nr 30/31), waren. We zetten hier de geschiedenis van deze herberg op een rij.

In het kohier van de 10de penning uit 1561 is de herberg terug te vinden, al wordt deze hier niet het

Paradijs genoemd. Deze was in bezit bij Hillegont Maertens, de weduwe van Adriaen Pietersz Ketel.¹⁵ Zij verhuurde het pand aan Trijn int Wilde Wijf. Zij woonde kennelijk in een pand met die naam elders in de stad, wellicht ook een herberg. In 1565 verkocht zij het Paradijs aan Pieter Jacobsz uit Edam.¹⁶ Het wordt omschreven als een huis aan de Nieuwendam met een erf dat zich uitstreckte tot aan de dijk (later Italiaanse Zeedijk). Van achterwoningen is nog geen sprake. Aan deze dijk stonden nog geen huizen en er lag nog een dijksloot aan de binnenzijde van de dijk. Pieter Jacobsz verkocht het Paradijs een jaar later aan Jan Maertsz Schock.¹⁷ Die liet een nieuw uithangbord voor het Paradijs schilderen, waarover een geschil ontstond omdat hij een koopman hiervoor geld verschuldigd was.¹⁸ In 1574 komen we ene Albert als waard van het Paradijs tegen; hij was geld verschuldigd aan de waardin van de Wildeman voor twee tonnen Lübecks bier.¹⁹ Bier uit Duitse steden als Hamburg en Lübeck was zeer gewaardeerd en werd dan ook met scheepsladingen hierheen gehaald. De volgende eigenaar die is te achterhalen, is Sijbrant Jacobsz Schoot.²⁰ Hij verkocht in 1590 het Paradijs

aan Pouwels Jansz.²¹ Bij de verkoop staat vermeld dat het pand zich uitstreckte van de haven tot aan de nieuwe woning en met een vrije uitgang naar de dijk. Kennelijk was aan de dijk niet lang terug een huis gebouwd. Zijn vrouw Griette Maertens komen we in de bronnen tegen bij het jaar 1591, toen haar dienstmeid Trijn Jans uitbetaling van een half jaar loon eiste omdat zij zonder opgaaf van reden was ontslagen.²² In 1593 stelde Pouwels Jans het huis, erf en stalling als onderpand voor de afbetaling van een schuld die hij bij Cornelis Evertsz Biersteker en Thijs Pietersz, waard in Het Vergulde Hoofd, had.²³ Kennelijk is er nu een stalling bij de herberg. In 1599 werden zijn kinderen Pieter (8 jaar oud), Lief (6 jaar oud) en Trijn (4 jaar oud) in het weeshuis ondergebracht nadat hij was gestorven aan de pest.²⁴ In 1601-1603 werden uit de nagelaten boedel van Pouwels Jansz diverse schulden betaald.²⁵ Het Paradijs kwam per executieverkoop in handen van de eerder genoemde Egbert Claesz Pottebacker tegen de som van 1958 gulden.²⁶ Hij was zelf niet meer actief als pottenbakker, maar investeerde in diverse panden en landerijen.

Interessant is dat het pand nader staat omschreven als een huis aan de Nieuwendam, erf en staling met zeven woningen erboven aan de zeedijk. Het Paradijs vormde kennelijk een heel complex aan gebouwen: een herberg aan de Nieuwendam en een pand met kleine verhuurde woningen aan de dijk. De stalling met woningen stond achter het huis van Egbert Claesz Pottebacker (nr. 18) en dus niet op hetzelfde perceel als de herberg. Uit het haardstederegister uit de jaren 1600-1606 blijkt dat het Paradijs met de bijbehorende woningen in totaal over elf haardsteden (schoorstenen) beschikte.²⁷

Egbert Claesz Pottebacker verkocht het Paradijs, inclusief stalling met een woning erboven, in 1607 aan waard Dirrick Aedriaensz voor 1100 gulden.²⁸ Hij bleef samen met zijn vrouw Grietgen Maertens de herberg lange tijd uitbaten. In die tijd werd de herberg, evenals de eerder genoemde Wildeman, door het stadsbestuur gebruikt voor de huisvesting van de troepen van stadhouder Maurits. In de rekening van 1612 valt te lezen dat 66 ruiters en 16 hellebaardiers verbleven in beide herbergen. Dit geeft aan dat de herberg geschikt was als slaapgelegenheid voor een aanzienlijk aantal man. In 1617 verkocht hij de herberg aan Jacob Arisz vanden Graeff, eigenaar van brouwerij het Schilt in Delft.²⁹ Hij was deze brouwer geld verschuldigd.³⁰ Hij bleef de herberg daarna uitbaten.

In 1627 was Gerbrant Pietersz de herbergier.³¹ Na zijn overlijden bleef zijn weduwe Lijsbet Gerrits de herberg uitbaten. Bij haar tweede huwelijk in 1632 met Jan Jansz staat aangetekend dat zij in het Paradijs woonde.³² In 1637 werd de herberg in opdracht van de brouwer uit Delft en met goedkeuring van Lijsbet Gerrits verkocht aan Jan Jansz Egh, de man van Lijsbet. De schepenakte van deze verkoop is bewaard gebleven.³³ Al snel werd het pand doorverkocht en het was in 1639 in handen van Pieter Jansz Waijop.³⁴ Nog altijd was het een herberg want in dat jaar wordt nog een waard van het Paradijs genoemd.³⁵

De laatst traceerbare eigenaren van het Paradijs zijn de erfgenamen van Simon Pietersz Waijop in 1656.³⁶ In dat jaar werd een lijst opgesteld van de eigenaars van de percelen aan de noordzijde van de Italiaanse Zeedijk, toen nog Westerdijk genoemd, tussen het Hoofd en de Pompsteeg. Zij werden gecompenseerd voor het verlies van een deel van hun grond vanwege een verbreding van de straat. Het huis van het Paradijs staat als achtste genoemd. Aangezien dit huis bij de verkoop in 1637 nog bij het Paradijs hoorde, is het aannemelijk dat dit in 1656 nog altijd het geval was. De herberg is ergens rond deze tijd ten einde gekomen, maar de naam het Paradijs bleef voortleven in de naam van de steeg aan de Italiaanse Zeedijk waar een gebouw met meerdere kleine woningen stond: het Paradijssteegje.

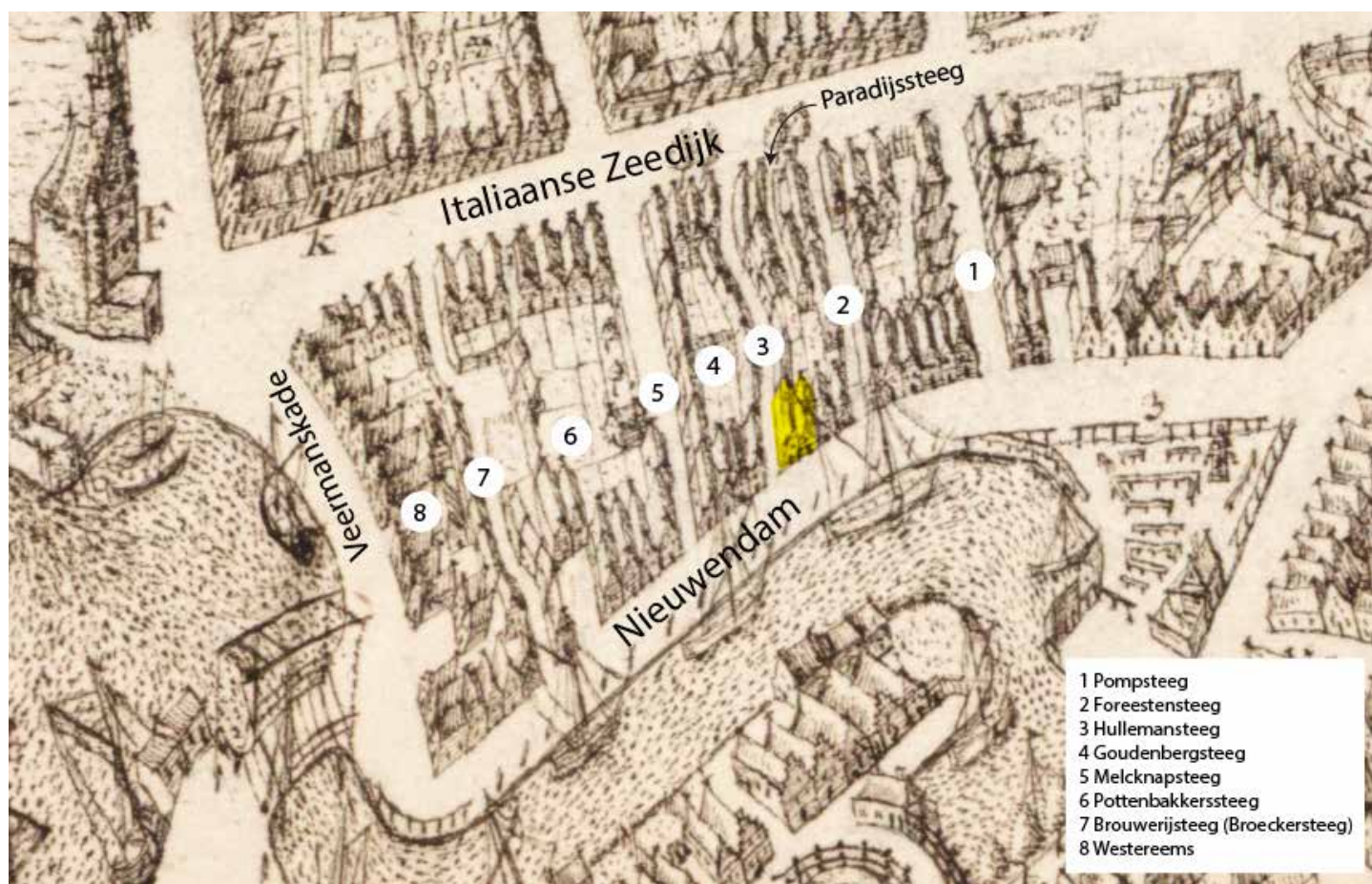
Huis en houthuin (nr 19)

Perceel Nieuwendam 19 ten oosten van het Paradijs was lange tijd in handen van houthandelaren. De eerst traceerbare eigenaar is Barent Claisz Houtuynman. Hij wordt genoemd in de schepenrol van 1555 in een geschil tussen hem en een lijndraaier als burens van Clais Jansz Pottebacker (nr 18).³⁷ Uit het register van de tiende penning uit 1561 blijkt dat Barent Claisz Houtuynman niet alleen een huis als

Afb 11 Een muntgewicht voor het wegen van een gouden Bourgondische munt, gemaakt rond 1525-1575

Afb 10 Achter het Paradijs is dit bord van aardewerk uit het Werra-gebied in Duitsland gevonden. Op het bord staat het jaartal 1593. In die tijd was Pouwels Jans de waard van de herberg.

Afb 12 Stadsplattegrond
gemaakt door Doesjan
in 1793. In geel
Nieuwendam 19-20.

eigenaar bewoonde, maar dat hij ook twee woningen verhuurde die vermoedelijk achter zijn huis stonden. Een houttuin wordt hier overigens niet vermeld. In de eerder vermelde verkopen van het Paradijs uit 1565 en 1566 wordt hij als belending aan de oostzijde genoemd. In 1593 was er een nieuwe eigenaar: Claes Jacobsz Peert.³⁸ Bij de verkopen van het Paradijs in 1601 en 1607 wordt hij als oostelijke belending genoemd en hierbij staat ook zijn beroep vermeld, namelijk houtkoper. In 1610 verkocht hij het huis met inmiddels vier woningen daar achter aan Barent Thijsz.³⁹ In 1637 wordt de weduwe van Barent Thijsz als eigenaar vermeld, namelijk als belending in de verkoopakte van het Paradijs.

De 17de en 18de eeuw

Het karakter van de Nieuwendam veranderde eind 16de eeuw snel (afb 12). De houttuinen werden verplaatst naar het nieuwe havengebied. In plaats van de kleine lijnbanen in dit stadsdeel verschenen grote lijnbanen buiten de stad. Ook voor de pottenbakkerijen was hier geen plek meer. Aan de straat verschenen koopmanshuizen: panden die zowel als woonhuis als pakhuis werden gebruikt. Sommige kooplieden

waren nog altijd in de houthandel betrokken. Het pand met de gevelsteen 'Hasselts Houtschip' (nr 10) herinnert hier nog aan. Andere kooplieden richtten zich op de graanhandel. We weten dit bijvoorbeeld van Claes Pietersz Pronck die in 1602 overleed. Uit de opgestelde inventaris van zijn nalatenschap blijkt dat op de zolder van zijn huis aan de Nieuwendam (nr 17) zakken rogge lagen en dat hij in rijst en gerst handelde.⁴⁰ In de 17de eeuw is voor het eerst sprake van kaaspakhuizen. Kaaskoper Jacob Volckertsz van Halm huurde hier in 1667 een huis met pakhuis.⁴¹ Uit deze tijd dateert de naam Melcknapsteeg. In het huis ten westen van de steeg woonde namelijk begin 17de eeuw Willem Jacobsz Melcknap, een bekende kapitein in die tijd.

De Zeevaart (1610)

Op perceel Nieuwendam 19 verscheen in 1610 een groot koopmanshuis. Zoals we al hebben genoemd, werd dit perceel in 1610 verkocht aan ene Barent Thijsz. In een akte uit 1627 wordt hij zeilmaker en koopman genoemd.⁴² Kennelijk heeft hij direct een nieuw huis laten bouwen. Hoewel hij een vermogend man moet zijn geweest, valt vooralsnog verder niets

Afb 13 Voorraadkelder in De Zeevaart. De kelder is diverse malen verbouwd en van nieuwe tegels voorzien.

over hem te achterhalen. Zijn weduwe woonde hier nog in 1637. Wie daarna de eigenaren waren, is onduidelijk.

Uit de opgraving blijkt dat dit pand zware bakstenen funderingen had, maar niet was onderheid. Binnen het pand lag een grote voorraadkelder, die diverse malen is verbouwd (afb 13 en 14). De vloer van deze kelder is opgehoogd en de wanden zijn van nieuwe tegels voorzien. De oudste tegels dateren uit de eerste helft van de 17de eeuw en de jongste tegels omstreeks 1700. Aan de voorkant van het pand was een kleine kamer. Verder was er een gangmuur naar een deur in de achtergevel. Achter het pand is in de 17de eeuw een aanbouw gemaakt, waarschijnlijk een zomerkeuken. Hierin bevond zich een schoorsteenfundering en langs de plint waren schepentegels bevestigd.

Pas in de 18de eeuw kunnen we de eigenaren weer volgen. In 1718 kwam het pand in handen van Adolf Schellinger, actief als makelaar in de stad, die het in 1730 verkocht aan Jacobus Willemsz Schouten.⁴³ In 1735 verkocht zijn weduwe Marijtje Poulus het huis aan makelaar Teunis Taenman.⁴⁴ Zijn weduwe Aaltje Pieters verkocht het in 1741 aan Margaretha Hinlopen, de weduwe van Nicolaas Oppendoes (1701-1736). Blijkens het kohier van de personele quotisatie uit 1744 was het pand (nr 310) toen inderdaad in eigendom van en werd het bewoond door Margaretha Hinlopen. Zij trouwde een jaar later met François Gallis (1714-1777, afb 15). Uit de verponding van

Afb 14 Detail van de kelder met tegels met kinderspelen

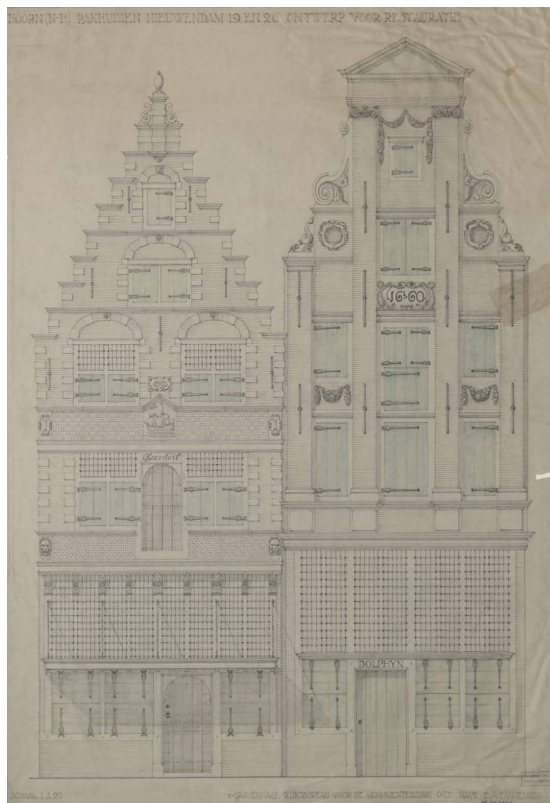
1777 blijkt dat de weduwe van François Gallis de eigenaar was.

De Dolphijn (1660)

In 1660 is op perceel Nieuwendam 20 een volledig nieuw pand gebouwd, wat blijkt uit het jaartal op de gevelsteen. We kunnen de opdrachtgever voor de

Afb 15 Schilderij van
Francois Gallis uit 1747
(collectie Westfries
Museum)

Afb 16
Ontwerptekening voor
de herbouw uit 1942
(collectie RCE)

Afb 17 Kerkstraat 1,
gebouwd in hetzelfde
jaar als De Dolphijn

bouw achterhalen: Simon Hoogkarspel.

Op de oude foto's zien we een pand met tuitgevel, maar hoogstwaarschijnlijk heeft het pand een fraaie halsgevel gehad. In 1942 is door architect Canneman van het Rijksbureau voor de Monumentenzorg een ontwerp voor de herbouw gemaakt, waarbij het pand weer van een rijk versierde halsgevel is voorzien (afb 16). Als inspiratie is hierbij duidelijk gekeken naar Kerkstraat 1, een pand dat eveneens in 1660 is gebouwd (afb 17). Mogelijk had het pand aan de Nieuwendam eveneens visachtige wezens op de trappen van de gevel, die dan de naam De Dolphijn zouden verklaren.

Dit pand had blijkens de opgraving zware funderingen, die deels op de funderingen van het afgebroken pand stonden en deels waren onderheid met zeer lange palen. Achter het pand bevond zich een aanbouw, waarschijnlijk een zomerkeuken, met daarin een kleine voorraadkelder. Binnen het pand bevond zich een zeer grote voorraadkelder, die niet was betegeld (afb 18).

De families Hoogkarspel en Opperdoes

Simon Hoogkarspel had vijf kinderen. Bij het huwelijk van dochter Jannetje met Cornelis Pietersz Opperdoes in 1660 staat dat zij op de Nieuwendam woonde. Zoon Jan Sijmons Hoogkarspel trouwde in 1661 met Neeltje Barents. Ook hij woonde toen

Afb 18 Grote
voorraadkelder in De
Dolphijn

op de Nieuwendam. Neeltje was een dochter van Jan Dirksz Appelboom, een steen- en houtkoper, die eveneens aan de Nieuwendam woonde (nr 14).⁴⁵ Het huwelijk werd in Appelbooms huis voltrokken. Opvallend is dat we de diverse leden van deze familie niet in het stadsbestuur of andere openbare functies tegenkomen. De verklaring dient zich aan in een aantekening bij het begraven van Barent Simonsz Hoogkarspel, een andere zoon, in 1679. Aangetekend staat dat hij is gedoopt op zijn ziekbed. Kennelijk is hij niet als kind gedoopt, waaruit we de conclusie mogen trekken dat zijn ouders doopsgezind waren. Het huis aan de Nieuwendam was vervolgens in bezit van Jan Sijmonsz Hoogkarspel en zijn vrouw Neeltje Barents. Ze kregen vier kinderen (Barent, Sijmon, Jacob en Neeltje), van wie er één jong overleed. Na het overlijden van Jan Sijmonsz Hoogkarspel bleef zijn weduwe Neeltje aan de Nieuwendam wonen; ze wordt in 1712 en in 1718 nog genoemd als belending bij de verkopen van de buurpanden. Ze overleed in 1724 en had als enige erfgenaam haar zoon Sijmon, die enige jaren later zonder kinderen overleed (1729). De enige nog levende erfgenamen waren toen de kinderen van Jannetje Sijmons Hoogkarspel en Cornelis Pietersz Oppendoes. Pieter Reijnertsz Oppendoes (1673-1730), waarschijnlijk een neef, kocht het vervolgens aan, maar lang heeft hij

niet van dit bezit genoten want hij overleed een jaar later. Blijkens een verpondingsregister uit 1731 was het daarna in handen van zijn weduwe, namelijk Magdalena Ment (1698-1748). De familie Oppendoes was een belangrijke regentenfamilie in de stad. Magdalena bezat in 1731 ook een huis in het Foreestensteegje, een huis aan de noordzijde van de Italiaanse Zeedijk, een huis aan het Gerritsland en een stal aan de Gravenstraat. Ze woonde in het huis op het Gerritsland en het pand aan de Nieuwendam verhuurde ze dus. In de boedelbeschrijving die na haar dood in 1748 is opgesteld wordt het huis aan de Nieuwendam genoemd.⁴⁶ Volgens de omschrijving had het drie achterwoningen in het Paradijssteegje.⁴⁷ Het kwam naar we aannemen in handen van François Gallis (1714-1777) en Margaretha Hinlopen (1710-1784), die eerder getrouwd was met Nicolaas Oppendoes (1701-1736), de zoon van Pieter Reijnertsz Oppendoes. Zij bezaten al het buurpand De Zeevaart. Daarna is het vererfd naar Pieter Oppendoes (1735-1803), een zoon uit het huwelijk van Nicolaas Oppendoes en Margaretha Hinlopen. In de verponding van 1777 wordt hij als eigenaar genoemd. Vervolgens kwam het in bezit van Frederik Alewijn (1775-1817) en Margaretha Christina Oppendoes (1780-1844), een dochter van Pieter Oppendoes. Zij woonden op de Italiaanse Zeedijk.

Afb 19 Op perceel Nieuwendam 20, waar de Dolphijn heeft gestaan, zijn veel muren, kelders en een waterkelder (rechts vooraan) gevonden.

Van koopmanshuizen tot kaaspakhuisen

Rond 1800 bezaten Frederik Alewijn en Margaretha Christina Oppendoes dus beide panden. In 1804 verkochten zij al hun bezittingen aan de Nieuwendam en Italiaanse Zeedijk. In dat jaar kocht het echtpaar Grote Oost 26, nu bekend als Villa Alewijn.

De Dolphijn kwam in handen van François Gallis (1777-1841), een kleinzoon van de eerder genoemde François.⁴⁸ François Gallis verkocht het pand aan de Nieuwendam op zijn beurt in 1816 aan Cornelis Loeterbagh.⁴⁹

De Zeevaart werd verkocht aan Hendrik Kieve.⁵⁰ Tevens verkocht het echtpaar nog een huis aan de Nieuwendam en twee huizen aan de Italiaanse Zeedijk. Een van deze was de voormalige Paradijswoning en die bestond nog altijd uit drie woningen. De koper was Cornelis Kroon.⁵¹

De Zeevaart werd in 1809 verkocht aan Adriaan van Exter, die kaasmaker en leerlooier wordt genoemd.⁵² Daarna is het in 1811 in handen gekomen van Maria van den Berg, die het in 1817 verkocht aan de eerder genoemde Cornelis Loeterbagh.⁵³ Opnieuw waren beide panden dus in één hand. Het pand wordt in 1811 omschreven als een huis van boven voorzien van een spatieuze kaaszolder. Ten tijde van het overlijden van Adriaan van Exter lagen er 1500 commissiekazen en 5009 kleine kaasjes. De panden bleven tot de afbraak in gebruik als kaaspakhuisen.

Dankwoord

Dank gaat uit naar de heer Van der Laan, als opdrachtgever voor het archeologisch onderzoek.

Met dank aan John Buis, Anton Groot, Hans Wendte en John Brozius voor het beschikbaar stellen van historische gegevens.

Literatuur

Hoogeveen, L., 1998: 'Nieuwendam 19-20. Oud Hoorn en de pakhuisen De Zeevaart en De Dolphijn', *Kwartaalblad Oud Hoorn* 1998 nr 1, 7-11.

Schrickx, C.P., 2014: *Een 16de-eeuwse muur tussen de Hoofdtoren en de Westerpoort*. West-Friese Archeologische Rapporten 63.

- 1 Hoogeveen 1998.
- 2 Schrickx 2014.
- 3 Van der Knaap en Veerkamp 1994, 256.
- 4 WFA, 0348, inv.nr. 151, fol. 21r (scan 33). Genoemd in 1578 als belending bij een verkoop van een huis en lijnbaan door de stad.
- 5 WFA, 0348, inv.nr. 151, fol. 18r-20r (scan 30-32).
- 6 WFA, 0348, inv.nr. 151, fol. 87v (scan 103).
- 7 WFA, 0348, inv.nr. 151, fol. 98v-99r (scan 114).
- 8 WFA, 0348, inv.nr. 151, fol. 104r.
- 9 WFA, 0348, regist 1186.
- 10 In 1636 was het pand nog altijd in handen van de kinderen en erfgenamen van Egbert Claesz Pottebacker.
- 11 WFA, 1685, inv.nr. 2052, fol. 159r-160v.
- 12 In februari van dat jaar overleed Gerrit Willemsz Potte-

- backer, in juli Cornelis Willemsz Pottebacker en in september hun moeder Marij Heijnes Pottebacster.
- 13 Mogelijk naar Pilgrom Hulleman (1584-1656), stadsarts, die in 1624 was getrouwd met Geertje, de dochter van Egbert Claesz Pottebacker.
 - 14 WFA, 0003, inv.nr. 4415, fol. 267 (scan 145).
 - 15 WFA, 0003, inv.nr. 4526, fol. 27v (scan 28).
 - 16 WFA, 0003, inv.nr. 4526, fol. 27v (scan 28).
 - 17 WFA, 0003, inv.nr. 4526, fol. 57r (scan 56) en fol. 80v (scan 80).
 - 18 WFA, 0003, inv.nr. 4156, (scan 377).
 - 19 WFA, 0003, inv.nr. 4165, fol. 1r.
 - 20 Ronde deze tijd was Gerrit Reysersz de waard. Hij wordt als zodanig in 1588 vermeld. WFA, 0003, inv.nr. 4180, (scan 12).
 - 21 WFA, 0003, inv.nr. 4527, fol. 161r (scan 191).
 - 22 WFA, 0003, inv.nr. 4185, (scan 342)
 - 23 WFA, 0003, inv.nr. 4527, fol. 303r (scan 333).
 - 24 WFA, 0348, inv.nr. 2251. Pieter is gedoopt op 24-3-1591, Liefjen is gedoopt op 29-4-1593.
 - 25 WFA, 0003, inv.nr. 4131, fol.274r-275v (scan 269-271).
 - 26 WFA, 0003, inv.nr. 4474, fol. 88r (scan 88). Zijn zwager Dirck Cornelisz Waerden kocht het Paradijs namens Egbert Claesz Pottebacker. In deze tijd was Aechte Thijsses de waardin (genoemd 1603-1605).
 - 27 WFA, 0348, inv.nr. 1319.
 - 28 WFA, 0003, inv.nr. 4528, fol. 95r (scan 95). Uit het verschil in aankoop- en verkoopbedrag mogen we afleiden dat hij het pand aan de Italiaanse Zeedijk achter zijn huis niet verkocht, maar voor zichzelf behield.
 - 29 WFA, 0003, inv.nr. 4529, fol. 76v (scan 77).
 - 30 WFA, 0003, inv.nr. 4529, fol. 81v (scan 82). In dat jaar kreeg hij overigens ook een dochter Jannetgen, waarbij staat aangetekend dat hij in het Paradijs op de Nieuwendam woonde.
 - 31 WFA, 1685, inv.nr. 2074; 4531, fol. 82v (scan 83). Hij was in 1618 getrouwd met Lijsbet Gerrits.
 - 32 Zij kocht in 1632 als weduwe een huis in de Kleine Havensteeg. WFA, 0003, inv.nr. 4531, fol. 229v-230r.
 - 33 WFA, 0689, inv.nr. 316, regist 6. Deze akte kon tijdens het schrijven van dit artikel niet worden geraadpleegd omdat het Westfries Archief was gesloten vanwege de coronacrisis.
 - 34 WFA, 0003, inv.nr. 4232, (scan 4). Voor de schepenbank speelt een kwestie waarin Dieuwier Claes de weduwe van Jacob Jansz Verschuijer geld eist van Pieter Jansz Waijop vanwege de koop van het huis het Paradijs, toekomende de armen van Zwaag.
 - 35 WFA, 0003, inv.nr. 4232, (scan 121). De waard Thonis Claesz eiste betaling van huishuur; hij verhuurde kennelijk een woning.
 - 36 WFA, 0348, inv.nr. 154, fol. 258 (scan 258).
 - 37 WFA, 0003, inv.nr. 4151, (scan 206).
 - 38 WFA, 0003, inv.nr. 4527, fol. 303r (scan 333).
 - 39 WFA, 0003, inv.nr. 4528, fol. 150r (scan 152).
 - 40 WFA, 0003, inv.nr. 4674, nr 445; 0003, inv.nr. 4648, (scan 236).
 - 41 WFA, 1685, inv.nr. 2098, (scan 128).
 - 42 WFA, 1685, inv.nr. 2077, fol. 36v.
 - 43 Hij was getrouwd met Geertje Teunis Witdop, tweede maal getrouwd in 1725 met Marijtje Pouwels.
 - 44 WFA, 0003, inv.nr. 4535, fol. 39r-39v (scan 39-40).
 - 45 We komen hem al in 1644 als houtverkoper aan de Nieuwendam tegen. WFA, 0003, inv.nr. 4661, (scan 286). In 1561 was dit perceel al een houttuin met een huis, eerst van Evert Jansz Houtuynman, daarna van Jan Evertsz Houtcoper en in 1614 van de erfgenamen van Evert Jansz Houtcoper.
 - 46 WFA, 1685, inv.nr. 2462.
 - 47 WFA, 1685, inv.nr. 2462, (scan 31).
 - 48 WFA, 4557, scan 128
 - 49 WFA, 2810, scan 177.
 - 50 WFA, 0003, inv.nr. 4541, (scan 147).
 - 51 Cornelis Kroon verkocht deze in 1809 aan Neeltje London.
 - 52 WFA, 0003, inv.nr. 4544, nr 152 (scan 195-196).
 - 53 WFA, 1685, inv.nr. 2764, akte 298 (scan 217).